

21:45, Szerda (március 23.), m1

Katyn

(Katyň)

lengyel történelmi dráma, 117 perc, 2007

rendező: Andrzej Wajda

író: Andrzej Mularczyk

forgatókönyvíró: Przemysław Nowakowski, Władysław Pasikowski, Andrzej Wajda

zeneszerző: Krzysztof Penderecki

operatőr: Paweł Edelman

vágó: Milenia Fiedler, Rafał Listopad

szereplő(k):

Artur Zmijewski (Andrzej)

Maja Ostaszewska (Anna)

Andrzej Chyra (Jerzy)

Danuta Stenka (Róża)

Jan Englert (ezredes)

Magdalena Cielecka (Agnieszka)

A 81 éves Andrzej Wajda rendező Katyn című alkotása egyike annak az öt filmnek, amit a legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjra jelöltek 2008-ban. Wajda filmje a második világháború alatt történt katyni mészárlás történetét meséli el, amikor a szovjetek több mint tizenötezer elfogott lengyel tisztet és civilt - köztük Wajda édesapját - ölték meg egy erdőben. Az 1940-ben meggyilkolt emberek holttesteit rejtő tömegsírokat a német hadsereg fedezte fel 1943-ban. Wajda megrendítő hitelességgel ábrázolja a 66 évvel ezelőtti eseményeket. A történet túlmutat a fogva tartott, kétségbeesett, életben maradásukban az utolsó pillanatig reménykedő katonák sorsán, velük egyenrangú, sőt hangsúlyosabb helyett kapnak a filmben feleségeik, testvéreik, szüleik, akik öt évig semmit sem tudtak és semmilyen hírt nem kaptak szeretteikről. A dráma szinte végig néma csendben, zenei aláfestés nélkül zajlik. Minden jelenet és történet önmagában is katartikus. A tisztek kivégzése az utolsó percekre marad. Sokkoló végjáték a vásznon: egyesével tarkón lövik a tiszteket, majd bezuhannak a tömegsírba.

Bemutató dátuma: 2008. április 17.

Kritika:

PORT.hu, 2008. április 11.: Arccal a fáknak, fejjel a gödörbe..."Andrzej Wajda édesapja is a katyni mészárlás áldozatai között volt, amikor 1940 tavaszán az orosz belügyiek több mint tízezer lengyel hadifoglyot, túlnyomórészt civilben értelmiségi katonatisztet végeztek ki a Szmolenszk közeli erdőben. A nagy lengyel rendezőnek 66 évet kellett várni, hogy mélyen, keményen és tisztességesen szembe nézhessen az igazsággal."

Filmtekercs, 2008. május 4.: Requiem Lengyelországért

Heti Válasz, 2008. április 24.: Katyn

Kultusz Magazin, 2008. június: Néma döbbenet

Mancs, 2008. április 17.: Fordulatok nélkül

Linkek:

IMDb

Díjak és jelölések:

Oscar-díj (2008) - Legjobb idegennyelvű film jelölés

Katyn (2007)

| Gyöngyösi Zoltán |

1940. tavaszán a szovjetek egy nagy hullámban kivégeztek a fogságukba ejtett kb. 230.000 lengyel katonafogoly közül kb. 22.000 tisztet, a középértelmiség hadra fogható nagyját Katyn környékén és Minszkben. Az indokolás ez volt:

„Szigorúan titkos [1940. március 5]

Figyelembe véve, hogy mindannyian a szovjethatalom engesztelhetetlen és megátalkodott ellenségei, a Szovjetunió NKVD-je szükségesnek tartja:

I. Utasítani a Szovjetunió NKVD-jét:

1. A hadifogolytáborokban található 14 700 volt lengyel tiszt, hivatalnok, földbirtokos, rendőr, katonai kémszolgálat ügynökei, csendőr, telepes, börtönőr, ügyész;

2. valamint a Nyugat-Ukrajnában és Belorussziában letartóztatott és az ottani börtönökben tartózkodó 11 000 személy, különböző ellenforradalmi kém és diverzáns szervezetek tagjai, volt földbirtokosok, gyárosok, volt lengyel tisztek, hivatalnokok és dezertőrök ügyét különleges módon vizsgálja ki, és a legmagasabb büntetést, az agyonlövétést szabja ki rájuk.

II. Az ügyet bíróság elé állítás, vádindítvány, a nyomozást és vádiratot lezáró határozat nélkül kell lezárni az alábbi módon: A. a hadifogolytáborokban lévő esetében a Szovjetunió NKVD-je hadifogolytábor-igazgatóságának dokumentációja alapján; B. a letartóztatott személyek esetében az Ukrán és a Belorusz SZSZK NKVD-jének dokumentációja alapján.

III. Az ügyek kivizsgálására és döntéshozatalra három személy utasítandó: Merkulov, Kabulov és Bastakov (a Szovjetunió NKVD-je 1. különleges részlegének parancsnoka) elvtársak. A Szovjetunió Belügyi Népbiztosa L. Berija Végrehajtandó. (Aláírások: Sztálin, Vorosilov, Mikojan).”

A tarkón lőtt és bajonettel átszúrt áldozatok között ott volt Jakub Wajda százados is, akit a családja az egész háború alatt, mi több: a felesége az élete végéig visszavárt. Bízta az, hogy 1943-ban a németek (egy véletlennek köszönhetően) feltárták a tömegsírokat és április 13-án nyilvánosságra hozták a tényt, majd a beazonosítottak neveit – egyébként nem az összeset, a teljes létszámot és névsort még most sem ismerjük. A szovjetek már a bejelentés után két nap múlva rádiós ellenpropagandát indítottak, a németekre kenve minden. A fenti dátum azért fontos, mert éppen 1990. április 13-án jelentette be Gorbacsov, akkor még pártfőtitkár, hogy mi történt valójában és fejezte ki sajnálkozását az események felett. A világháború után a volt szövetségesek vállvetve hallgatták el a tényt, mivel egyiküknek sem volt érdeke, hogy az nyilvánosságra kerüljön – a szovjeteknek azzal kellett volna elszámolniuk, hogy mit tettek, a nyugatiaknak meg azzal, hogy mit hallgattak el. A történetnek egyébként sosincs vége: a film bemutatója idején egy ukrainai temetőben találtak egy fésűt, bele volt karcolva lengyel tisztek neve – lehet, hogy ott is van valami, amit ki kellene ásni.

Nos, a nácik által bedobott névsorban szerepelt ugyan egy Wajda nevű ember, de az nem Jakub volt, hanem Karol. Ebbe a reménymadzagba kapaszkodott a Wajda-család, ám hiába: a háborúnak vége lett, de Jakub Wajda százados sosem tért haza...

Katyn túlnőtt a lengyelség magándrámáján: az utóélete is tragédia volt, hiszen a lengyel kommunista hatalom és a szovjetek, meg persze a szövetségesek is vállalva tagadták le a létét, miközben mindenki tudta, hogy miről van szó, s a rendszerváltozások felé már a leggyötrőbb kérdéssé lett, hogy valaki nyilvánosan is mondja már ki, hogy mi történt „ott”.

Aztán mára már tragikomédia is lett belőle – mármint azok részéről, akik orosz oldalon még mindig le akarják hazudni a letagadhatatlant, ezzel csinálva magukból bolondot éppen úgy, mint a holokauszt-tagadók. Ennek egyik markáns alakja Putyin, aki még mindig akadályozza a lengyel tényfeltárást, több ezer halott hollétével még mindig nem tud elszámolni. S hogy egy kissé tágabbra tekintsünk: nem lehet megállni, hogy az ember ne idézze fel, mit mondott 1941. december elején Wladyslaw Sikorski emigráns lengyel miniszterelnöknek Sztálin, amikor az megkérdezte, hogy miért hallgatott el 1940. tavaszán egyszerre 20.000 ember a szovjet fogságban és miért szüntette meg a levelezést? A cinikus válasz ez volt: elszöktek. Hová? – kérdezte az elképedt Sikorski. Sztálin újabb gúnyos válasza: talán Mandzsúriába... Nos, mint ahogy köztudomású, a holokauszt nem létezett, a zsidók csak úgy megszöktek Európából. Hová? Talán Mandzsúriába... Azért ez is Katyn sokoldalúságához tartozik, hogy az újnácik Sztálin magyarázatát használják fel a saját „igazuk” bizonygatására. (Tehát igaz: Sztálin, a népek tanítómestere!) Mellesleg Sikorski 1943. július 4-én halt meg repülőgép-szerencsétlenségben, de három hónappal halála előtt a Nemzetközi Vöröskereszthez fordult, kérve a szervezetet, hogy vizsgálja ki a több ezer, szovjet fogságba került lengyel katonatiszt sorsát. Mai napig lemoshatatlan vád Sztálinról, hogy Sikorskit is ő gyilkoltatta meg... Vagy a szövetségesek, mert a sok történelmi talány alapján ez sem kizárt.

Öregember lett már Wajda, amikor sosem látott apjának emlékművet emelt Andrzej Mularczyk író *Post mortem* c. regényének a filmre vitelével. De a filmnek nincs igazi főszereplője. Igen, szerepelnek benne azonosítható személyek – egy tiszt, aki elszakadt a családjától, a felesége és a kislánya, meg az anyja -, de nem egy konkrét személy végzetéről szól a történet. Hanem a dolog egészéről: a film 1939. szeptember 17-én kezdődik, amikor a szovjetek is megtámadták Lengyelországot – a bemutató dátuma is ehhez igazodott, 2007. szeptember 17-én volt, ehhez Wajda ragaszkodott. Majd folytatódik a történet a krakkói egyetem bezárásával és végül azzal, hogy a lengyel tiszt a sorsukra várnak, miközben kétségbeesetten téblábolnak egy táborban. Aztán a történet gyorsít, és már 1943-ban vagyunk, az első listák beolvasásánál, majd újabb időugrással 1945-ban találjuk magunkat, amikor a lengyel hatalom képviselői maguk akarják megmenteni szovjet elvtársaik jó hírnevét s ennek érdekében még attól sem riadnak vissza, hogy meggyalázzák a halottak sírkövét, s fogságba vessék azt a nőt, aki öt éven át harcolt a német megszállókkal. A film vége visszavált Katynra, ahol a szovjetek precízen, mondhatni: német alapossággal végzik ki az áldozataikat.

Itt, itt vált a film igazi művészetbe át. Itt, mert amit addig láttunk, az inkább csak egy kollektív szenvedéstörténet egyes atomjainak a stációja: Wajda nem igazán tett bele energiát a filmbe, hogy érzékeltesse a hősei egyedi sorsát. Kínos kimondani, de csak témaszínező pszichológiai közhelyeket sorakoztat fel: összevissza menekülő embereket, szepegő kislányt, rémült anyát, nagy ölelkezést a hadifogoly férjjel, dühöt és vívódást a templomtábor rabjai között, jószívű orosz „bátyuskát” (itt ezredest), aki megmenti a kétszemélyes kis családot, majd a kamera átvált a megszállt Krakkóba, ahol két özvegy sorsán át a németek gazemberségéből kapunk ízelítőt, akik ugyan szabad prédának tekintik a lengyeleket, de a tragédiájukat (amelyért ők is

felelősek voltak) fel akarják használni a propagandacéljaikhoz. A felszabadulás utáni karakterek legalább ennyire egysíkúak: megalkuvó apparatcsik, gőgös tábornokfeleség, cselédből polgármesternévé avanszáló öregasszony, önmarcangoló lengyel tiszt és dacos jobboldali ellenállók pszichológiai és hatalmi küzdelmének leszünk tanúi – a teljesen nyilvánvaló, történelmileg már közismert végkifejlettel, amely mindenkit el is ér. A személyek felhozatala tehát csak a massa, amely jelképként hordozza magában a jellegzetes rétegszituációkat. Ezek a fantomalakok néha még kinyilatkoztatnak is ezt-azt sértetten, mert senki sem akarja megérteni őket. A film tétele tehát ez: Katyn hazugsága maga volt a kommunista Lengyelország születési anyakönyvi kivonatán a pecsét. Ehhez mérten az egyéniségeknek tényleg nincs szerepe a történetben, s bár az ilyen üres, pusztán közlekedési táblaként funkcionáló karakterek lehetnek ugyan egy tézisdráma alakjai, azonban Katyn túl nagy tézis volt ahhoz, hogy Wajda a vele kapcsolatban állókat pusztán a tragédia pincéreivé fokozza le. Érdemi konfliktusok persze vannak – de ezek túl gyorsan követik egymást, s végül is egyikükön sem lepődünk meg. Mondjuk: nem is ez volt a cél.

A fényképezés és a színészvezetés viszont a helyén van: nagyon kellemesek a krakkói kis utcák vizes fényei, az őszi temető beállításai, a hajnali park, ahol a két megalkuvó ember – a tábornokné és a mindjárt öngyilkos tiszt beszélget -, viszont a film egészén érződik a bántóan alacsony költségvetés, a szűk terek szegényessége, amelyek funkciója lett volna pedig a bennük vergődő önmarcangolás nyomasztó érzékeltetése. S habár nagy tiszteletünk a nagy lengyel kortárs zeneszerzőé, Krzysztof Pendereckié, itt igazán ő sem teljesített nagyot: néhol hirtelen felhangzik tőle egy-egy brácsafutam, nehezen, de nem szívszaggatóan. Egy idő után idegesítő. Dallamot várunk: olyat, mint amit John Williams produkált a Schindler listájában. Ilyen azonban itt nincs: a mélyvonós hangja betört a filmbe, de nem akar megmozgatni, nem ösztökéli sírásra az embert, csak aláfest a jelenetekhez egy-egy fáradt hangulatot – de a fáradtság mégsem azonos a komorsággal. A film tehát sok meglepetést nem ígér – csak a végén.

Mert akkor hirtelen Wajda megint művésszé válik. Pedig aztán semmi különöset nem csinál. „Csak” bevezeti a hőseit Katynba. Az igaziba. Tíz perc sincs az öldökléses jelenet, de csak erős idegzetűeknek ajánlott. Az eszköztelenségében van az erőssége: az addigi tipikus félközeli kamera hirtelen szubjektívba vált át, az áldozat szemén át nézzük a vértől csorgó falakat, a gödrökben heverő hullákat, s megszólalnak a fegyverek. Szörnyű, ijesztő élmény, amely a maga eszköztelenségében fekteti két vállra a legtöbb háborús film gyilkos jeleneteit. Láttán hirtelen megérti a néző, hogy a „közönséges” sorsok ilyen rettenetes végzete mennyire felfoghatatlan – s hirtelen élővé válik mindenki, akit eddig láttunk a filmben. Mert ez a tragédia éltette és keserítette meg őket, a „köznapi” sorsokat: s az egész lengyel nemzetét.

Nem csoda, hogy a mozikba özönlő nép mind hangtalanul hagyta el az üléseket. (Egy hónap alatt kb. 2.000.000 lengyel nézte meg.) A filmet – már csak a témája miatt is – az Oscar-jelöltek közé válogatták be. Nem nyerte el - legyünk őszinték: nem is érdemelte volna meg, mert a befejezés súlyos naturalizmusa mégsem azonosítható a korábbi események szereplőinek a vázaltszerű felvonultatásával. De aki megnézi a filmet, annak örökre beleég az agyába az utolsó jelenetsor, és most már sosem gondolhat úgy a halálra, mint holmi filmes játékszerre. Amellyel pedig oly sokan szeretnek játszani.

Andrzej Wajda

Született: 1926. március 6.

FILM:

(Tatarak) (szín., lengyel film, 2009) rendező, forgatókönyvíró

- Európai Filmakadémia (2009) - FIPRESCI-díj

- Berlini Nemzetközi Filmfesztivál (2009) - Alfred Bauer díj

- Berlini Nemzetközi Filmfesztivál (2009) - Arany Medve jelölés

Bekezdések Andrzej Wajdától (szín., magyar dokumentumf., 2008) (TV-film) szereplő

Katyn (szín., lengyel történelmi dráma, 2007) rendező, forgatókönyvíró Vetítik: M1: Szerda (Március 23.) 21:45

A bosszú (szín., mb., lengyel vígj., 2002) rendező, forgatókönyvíró

Megtört hallgatás (ff., am.-arg.-csehszl.-lengyel-magyar-orsz dokumentumf., 2002) rendező

Pan Tadeusz (szín., mb., lengyel-francia történelmi f., 1999) rendező, forgatókönyvíró

Senki kisasszony (szín., hb., lengyel filmdráma, 1996) rendező

Nagyhét (szín., hb., lengyel filmdráma, 1995) rendező, forgatókönyvíró

Gyűrű koronás sassal (szín., mb., lengyel játékf., 1993) rendező, forgatókönyvíró

Korczak (ff., mb., lengyel-német-angol filmdráma, 1990) rendező

Ördögök (szín., mb., francia film, 1988) rendező, forgatókönyvíró

Szerelmi krónika (szín., mb., lengyel rom. dráma, 1986) rendező, forgatókönyvíró

Danton (szín., hb., francia-lengyel-NSZK filmdráma, 1983) rendező

Szerelem Németországban (szín., hb., lengyel-francia-NSZK filmdráma, 1983) rendező, forgatókönyvíró

Vasember (szín., mb., lengyel filmdráma, 1981) rendező

(Dyrygent) (ff., lengyel filmdráma, 1980) rendező

A Wilkói kisasszonyok (szín., mb., lengyel-francia filmdráma, 1979) rendező

Érzéstelenítés nélkül (szín., mb., lengyel filmdráma, 1979) rendező, forgatókönyvíró

A márványember (szín.-ff., mb., lengyel filmdráma, 1977) rendező
- Cannes (1978) - FIPRESCI-díj

Szélcsend (szín., fel., lengyel-angol filmdráma, 1976) rendező, forgatókönyvíró

Az ígéret földje (szín., mb., lengyel filmdráma, 1975) rendező, forgatókönyvíró

Menyegző (szín., mb., lengyel filmdráma, 1972) rendező

Pilátus és a többiek (szín., német film, 1972) rendező

Nyírfaliget (szín., mb., lengyel filmdráma, 1970) rendező, forgatókönyvíró

Tájkép csata után (szín., mb., lengyel filmdráma, 1970) rendező, forgatókönyvíró
- Cannes (1970) - Arany Pálma jelölés

Minden eladó (szín., mb., lengyel filmdráma, 1968) rendező, forgatókönyvíró

(Popioly) (ff., lengyel dráma, 1965) rendező

Húszévesek szerelme (ff., fel., francia-NSZK-olasz-japán-lengyel szkeccsf., 1962) rendező

Sámson (ff., mb., lengyel filmdráma, 1961) rendező, forgatókönyvíró

(Sibirska Ledi Magbet) (ff., lengyel-jug. filmdráma, 1961) rendező

Ártatlan varázslók (ff., fel., lengyel rom. film, 1960) rendező

Lotna (szín., fel., lengyel háborús filmdráma, 1959) rendező, forgatókönyvíró

Hamu és gyémánt (ff., mb., lengyel háborús filmdráma, 1958) rendező, forgatókönyvíró
- Velencei Filmfesztivál (1969) - FIPRESCI-díj
- BAFTA-díj (1960) - Legjobb film jelölés

Csatorna (ff., mb., lengyel háborús filmdráma, 1957) rendező

A mi nemzedékünk (ff., mb., lengyel háborús filmdráma, 1955) rendező

Emlékszem (ff., dokumentumf.) rendező

Költészet a filmvásznon - Andrzej Wajda (TV-film) szereplő

Légyfogó (szín., fel., lengyel filmdráma) rendező

Mennyegző (lengyel film) rendező